

Ks. Jan Łach, Zduńska Wola

OSTATNIA WIECZERZA W WSPÓŁCZESNEJ PROBLEMATYCE BIBLIJNEJ

Odnośnie badań nad zagadnieniem Ostatniej Wieczerzy możemy w biblistyce wyróżnić następujące kierunki: ¹⁾

1. Krytyka tekstów dających opis Ostatniej Wieczerzy miała trudności w rozwiązaniu zagadnienia Łk 22, 15—20. Tekst ten manuskrypty przekazują w dwóch formach: dłuższej i krótszej. Formę dłuższą powszechnie znaną przekazują kodeksy wschodnie, krótsza zaś, w której tylko mowa o konsekracji chleba, znajduje się w zachodnim kodeksie D, zwanym również kodeksem Bezy, oraz niektórych tłumaczeniach starołacińskich. Prace H. Schürmanna, zwłaszcza trzy zasadnicze: *Der Paschamahlbericht* Lk 22, 15—18²⁾, *Der Einsetzungsbericht* Lk 22, 19—20³⁾, oraz *Jesu Abschiedsrede* Lk 22, 21—28⁴⁾ dają wyraz przekonaniu, że trudność ta może być rozwiązana bez uciekania się do hipotezy o tzw. *disciplina arcani*⁵⁾, czy

¹⁾ W niniejszym artykule posłużymy się głównie następującymi pracami: M. Meinertz, *Theologie des Neuen Testamentes*, Bonn 1950, 126—138; E. Schweitzer, *Abendmahl in Neuen Testamentes*, a. RGG³, I, 10—21; H. Lessing, *Abendmahlprobleme im Lichte der neutestamentlichen Forschung seit 1900*, Eon 1953; B. Bonsirven, *Theologie du Nouveau Testament*, Paris 1951; W. v. Loewenich, *Der gegenwärtige Stand der neutestamentlichen Arbeit über das Abendmahl*, w książce: *Vom Abendmahl Christi*, Berlin 1938, 108—116; H. Grass, *Das Abendmahl in der Gegenwart*, a. w *Zeitschrift für systematische Theologie* 22 (1953) 223—244.

²⁾ *Neutestamentliche Abhandlungen* 19, 5, Münster 1953.

³⁾ *Neutestamentliche Abhandlungen* 20, 4, Münster 1955.

⁴⁾ *Neutestamentliche Abhandlungen* 20, 5, Münster 1957.

⁵⁾ J. Jeremias, *Die Abendmahlsworte Jesu*, Göttingen 1935¹, 1949².

prostej interpolacji, czy różnorodnej tradycji ustnej. Na podstawie analizy tekstu, oraz stosunku tego tekstu do perykop Mateusza 26, 26—29, Marka 14, 22—24, Pawła I Kor 11, 23—26 dochodzi H. Schürmann do wniosku o istniejącej odrębności Łk 22, 15—20, która wskazuje na oryginalność redakcji autora dwu ksiąg biblijnych.

Z zakresu krytyki literackiej dyskutowanym w latach ostatnich, w związku z badaniami nad tradycją przed powstaniem Ewangelii kanonicznych jest zagadnienie, czy opis ostatniej uczty Chrystusa należał do całości katechezy o męce, czy też była ona odrębna, połączona dopiero później z katechezą, której przedmiotem były ostatnie chwile Chrystusowej męki i zmartwychwstanie⁶⁾. Zachodzi też pytanie, czy początkowa forma tradycji o Ostatniej Wieczerzy miała wygląd obecny. Jak brzmiały słowa Chrystusa nad chlebem i winem, jak przekazywała je tradycja za pośrednictwem nauki apostołów, jak można tłumaczyć różne redakcje ewangelistów i Pawła, która z tych redakcji najściślej oddaje historię wieczerzy. Są to kwestie, nad którymi zastanawiają się uczeni lat ostatnich⁷⁾. Różne są sposoby tłumaczenia faktu milczenia św. Jana w czwartej Ewangelii na temat ostatniej uczty, którą odbył Chrystus wraz z uczniami. Motywów pominięcia według H. Lessiga podać niepodobna. J. Coppens⁸⁾, powołując się na P. Batiffol'a twierdzi, iż powodem milczenia jest *disciplina arcani*, a następnie świadomość, że odbiorcy czwartej Ewangelii posiadali już znajomość tej nauki, oraz częściowo i dlatego, że celem opisu św. Jana było uzupełnienie tradycji synoptyków⁹⁾.

2. Problemy religijno-historyczne, których przedmiotem było badanie zależności Ostatniej Wieczerzy, oraz jej opisów od pojęć czy idei judaistycznych, zajmowały i zajmują wielu uczonych. Różne są sposoby ich rozwiązania:

W przeciwieństwie do tłumaczeń wygórowanego spirytua-

⁶⁾ Por. H. Lessing, d. c. 39—42.

⁷⁾ Por. H. Schürmann, *Einsetzungsbericht*, d. c. 41—42; 80—81.

⁸⁾ *Eucharistie*, a. DBS, II, 1172.

⁹⁾ Por. J. Coppens, a. c. 1172.

lizmu i idealizmu, wypracowanego przez A. Baura, L. Ritschala, A. Harnacka, H. Gunkela i innych przedstawicieli szkoły liberalistycznej¹⁰⁾, W. Heitmüller głosi wartość realizmu¹¹⁾. Odnośnie do Ostatniej Wieczerzy wykazuje on, że św. Paweł ma na myśli sakrament bardziej rzeczywisty, niż go stworzył Luter. Do tego zapatrywania dochodzi na podstawie metody religijno-historycznej. Upomnienie św. Pawła, iż należy szanować Ciało Pańskie, które przyjmujemy, jest również całkiem czymś realnym. Czy Chrystus sam przedstawił ten sakrament także realnie swym uczniom, jest dla niego pytaniem bez odpowiedzi¹²⁾. Wskazana droga przez Heitmüllera do realizmu znalazła swój oddźwięk w pracach J. Jeremiasa, G. Walthera¹³⁾, H. Lessiga i innych.

Innym sposobem rozwiązania trudności natury religijno-historycznej jest eschatologizm. Popularyzatorem tego zapatrywania jest A. Schweitzer¹⁴⁾. Cechą eschatologizmu charakteryzuje się według niego cała nauka Chrystusa. Wszystkie dzieła, wszystkie mowy i nauki Jezusa odznaczają się oczekiwaniem Królestwa Bożego. Myśl tę zawierają wszystkie prośby modlitwy Pańskiej. Pod tym aspektem czynił Chrystus cuda, a nawet taki wzgląd miała śmierć Jego na krzyżu. Tak również rozumieć należy ucztę Chrystusa w wieczerniku. Jest to uczta eschatologiczna, która stała się zadatkiem uczty w Królestwie Bożym, zapowiedzianej przez proroków. Taki charakter miało rozmnożenie chleba i obietnica uczty eucharystycznej u Jana 6, 22—60¹⁵⁾. Zdanie Chrystusa: „nie będę pił z owocu winnego szczepu, aż nadejdzie królestwo Boże“ (Łk 22, 15) miało ten sam sens. Podobne zabarwienie dostrzec można w zawołaniu

¹⁰⁾ Por. W. Loewenich, *Vom Abendmahl Christi*, d. c. 109.

¹¹⁾ *Abendmahl*, a. RGG¹, I, 6—16.

¹²⁾ Por. W. Loewenich, d. c. 110.

¹³⁾ *Jesus das Passalam des Neuen Bundes*, Gütersloh 1950.

¹⁴⁾ Problem ten rozwijają trzy jego prace: 1. *Das Abendmahlsproblem auf Grund der wissenschaftlichen Forschung des 19 Jahrhunderts*, Tübingen² 1929; 2. *Geschichte der Leben Jesu — Forschung*, Tübingen², 1913; 3. *Die Mystik des Apostels Paulus*, Tübingen 1930.

¹⁵⁾ Por. T. Philipps, *Die Verheissung der heiligen Eucharistie nach Jo 6, 22—60*, Paderborn 1922.

pierwszych chrześcijan: „*maranatha*“ — przyjdź Panie. Chleb i wino przy uczcie w wieczerniku mają symbolizować mękę Chrystusa, istotą zaś uroczystości jest uczta eschatologiczna¹⁶⁾. Późniejsze uczty pierwszych chrześcijan zrozumiane być mogą tylko jako uczty o podłożu eschatologicznym, dlatego też nie mają one żadnego związku z Paschą. Pawłowe teksty o uczcie nie są wynikiem wpływu hellenizmu, lecz wyrosły na tle pragnień późniejszego judaizmu, mając swe źródło w nauce proroków¹⁷⁾. Zapatrywania A. Schweitzera zostały podjęte przez licznych uczonych¹⁸⁾.

Jeszcze innym sposobem rozwiązania kwestii religijno-historycznych odnośnie Ostatniej Wieczery jest należyte zrozumienie podłoża nauki Chrystusowej. Jest nim judaizm, a w szczególności pisma Starego Testamentu. Wyrazicielem takiego poglądu jest J. Jeremias. Książka: *Die Abendmahls Worte Jesu*, która się ukazała w dwu wydaniach, jest cytowana obecnie w każdej pracy o Ostatniej Wieczery. Jemu zawdzięczać należy powstanie licznych opracowań porównawczych Paschy i Ostatniej Wieczery¹⁹⁾. Problem, czy Ostatnia Wieczera była żydowską paschą, czy jakąś inną ucztą, nie został dotąd dostatecznie rozwiązany.

Do zakresu zagadnień z tej dziedziny zaliczyć należy nową problematykę, wynikłą z powodu odkryć nad Morzem Martwym. Stosunek uczty Chrystusowej w wieczerniku do uczty z Qumran, to zagadnienie, któremu już dotąd poświęcono wiele uwagi²⁰⁾.

¹⁶⁾ W. Loewenich, d. c. 113.

¹⁷⁾ Por. H. Lessing, d. c. 215: „Das Sakrament bei Paulus ist keinesfalls hellenistisch, sondern ganz und gar aus der urchristlichen oder spätjüdischen Eschatologie zu erklären“.

¹⁸⁾ Wyczerpującą literaturę w tym względzie podaje H. Lessing, który jest również zwolennikiem tego kierunku.

¹⁹⁾ Por. J. Jeremias, *Die Passahfeier der Samaritaner und ihre Bedeutung für das Verständnis der alttestamentlichen Passahüberlieferung*, Giessen 1932; Tenze *Das Brotbrechen beim Passahmahl und Mk 14, 22 par.*, a. ZNW 33 (1934) 203 n.

²⁰⁾ Por. M. Brändle, *Jesu letztes Mahl im Lichte vom Qumran*, Orientg. 21 (1957) 111—114; 121 nn; J. C. Quirant, *La nueva cecha*

3. Zainteresowania uczonych odnośnie Ostatniej Wieczerzy znalazły swój wyraz w opracowaniach różnych czynności liturgicznych, mających swój związek z uczą Chrystusa. Poddano dokładnej analizie uczty żydowskie, tak uczty sakralne, jak i nie mające z nimi nic wspólnego²¹⁾. Omówiono poszczególne elementy uczty Chrystusowej, jak łamanie chleba, użycie wina. Porównano przebieg uczt żydowskich z uczą Chrystusa, jak również poszczególne jej części składowe. H. Lietzmann²²⁾ i K. Völker²³⁾ zajęli się kwestią podobieństwa i różnic między uczą eucharystyczną a agape. Według Lietzmanna jest to ta sama uczta, tylko ukształtowana różnorodnie ze względu na różne ośrodki: jerozolimski i hellenistyczny, wskazujący na wpływ nauki św. Pawła, podczas gdy K. Völker uważa agapy za wytwór tradycji chrześcijańskiej drugiego wieku.

Ewolucja uczty eucharystycznej, według protestantów, wpłynęła na podstawie różnych jej określeń, z których każda miała oznaczać pewien stopień powstawania zmian w jej pojęciu. Np. „*agalliasis*“ oznacza specjalną radość, będącą oznaką kultu. Tą nazwą określano ucztę eucharystyczną. Według H. Lessiga jest to oznaka świadomości mającej się kiedyś odbyć uczty eschatologicznej²⁴⁾. Na dalszy stopień rozwoju, według protestantów, wskazuje nazwa „*eucharistia*“. Liturgia uczy eucharystycznej, wzbogacona nowymi elementami, modlitwami, ma rzekomo nadawać nowy sens słowom ustanowienia. Podstawą tego rozwoju jest wzrastająca nadzieja chrześcijan o mającym przyjść królestwie Bożym. Odpowiedzi na te wywody szukali

de la Ultima Cena, a. *Estudios Biblicos* 17 (1958) 47—81); E. Lipiński, *Ostatnia uczta paschalna Starego Przymierza*, a. *R. B. i L.* 11 (1958) 480—488; J. Łach, *Uczta Zrzeszenia z Qumran a Ostatnia Wieczerza*, a. *R. B. i L.* 11 (1958) 489—497. W dopiskach do tego artykułu podana została obszerna literatura.

²¹⁾ Por. H. Strack-P. Billerbeck, *Ein altjüdisches Gastmahl, Exkurs 24, Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch*, München 1928, IV, 611—639.

²²⁾ *Messe und Herrenmahl*, Bonn 1926, 166—168.

²³⁾ *Mysterium und Agape, Die gemeinsamen Mahlzeiten in der alten Kirche*, Gotha 1927, zwł. str. 27—29; 166—169.

²⁴⁾ Por. R. Bultmann, *agalliaomai, agalliasis*, a. *ThWNT*, I, 18—20.

uczni katoliccy. Stwierdzić należy, iż nie chodzi tu bynajmniej o zmiany istotne pojęć chrześcijańskich w pierwszych wiekach, lecz jedynie o ramy ubogacone rozwojem kultu.

W ewangelii Łk 22, 12 i I Kor 11, 24—25 jest nakaz powtórzenia czynności dokonanej przez Chrystusa w wieczniku. Na temat owego „wspominania“ (*anamnesis*) pisał wiele O. Casel²⁵), opracował również to zagadnienie J. A. Jungmann²⁶). Według protestantów ma to być tylko wspomnienie śmierci Chrystusa, a nie samej uczty.

4. Zastanawiając się nad genezą sakralnych uczt chrześcijańskich szukano rozwiązania tego problemu w fakcie, że Chrystus wiele im podobnych odbył w ciągu swej działalności publicznej. W tym tkwi źródło powiedzenia oskarżającego Chrystusa, że jest „*fagos, kai oinopotes*“ (*żarłok i winopilca*) Mt 11, 19; Łk 7, 34). Słowa te, według niektórych autorów musiały mieć jakiś głębszy sens. Uczty Chrystusa miały bowiem zabarwienie religijne, analogicznie zresztą do różnorodnych uczt żydowskich.

Problemem historycznym wielkiego znaczenia jest ustalenie czasu uczty Chrystusa w wieczniku. Różnorodność teorii i szeroka literatura świadczy o ważności zagadnienia. Problem ten stał się ostatnio nawet atrakcyjnym ze względu na powstanie nowego rozwiązania, mającego swą podstawę w dokumentach qumrańskich. Autorką zaś nowej teorii jest A. Jaubert²⁷).

5. W ostatnich latach wiele miejsca poświęca się egzegezie teologicznej opisów Ostatniej Wieczery. Zagadnienie to interesuje nie tylko katolików, ale i protestantów. Prof. H. Grass, w artykule będącym rekapitulacją ostatnio dyskutowanej pro-

²⁵) *Die Eucharistielehre des hl. Justin Martyr*, a. Der Katholik 94 (1914); tenże: *Die Gedächtnis des Herrn in der altchristlichen Liturgie*, Paderborn 1929; tenże: *Das Mysteriengedächtnis der Messliturgie im Lichte der Tradition*, a. Jahrbuch für Liturgiewissenschaft 6 (1926) 113—204.

²⁶) *Missarum Sollemnia*, Wien 1952, I, 38 n., 47; 62; II, 150; 271—281.

²⁷) Por. mój artykuł: *Data Ostatniej Wieczery*, R. B. i L. 11 (1958) 404—417 i podaną literaturę.

blematyki²⁸), uważa, że podstawą właściwego ujęcia myśli ewangelistów i Chrystusa jest sam fakt. Należy według niego ustalić, czy relacje o Ostatniej Wieczerzy tworzą jedność, czy też każda z nich jest wyrazem poszczególnych etapów tradycji, w których powstały, czy też różnych ośrodków tejże tradycji. Dopiero na tej podstawie ustalić można przebieg wieczerzy, czyli innymi słowy, która z poszczególnych relacji, lub jej części, określa zasadniczy jej przebieg. Ustalona forma tekstu i literackiej jego zależności stałaby się podstawą do dyskusji protestantów na odbytych zjazdach w Frankfurcie (1947), w Hamburgu (1951), w Hannoverze (1952). Dałaby ona również podstawę należytemu zrozumieniu słów ustanowienia, czy mówią one o somatycznej obecności Chrystusa w postaciach, czy też należy je pojmować jako przypowieść. Opis uczty Chrystusowej u św. Pawła 1 Kor 11, 23—26, oraz uwaga o godnym, lub niegodnym spożywaniu ciała i krwi Pana Jezusa (11, 27—28), jak również fakt, iż naukę podaną „otrzymał od Pana“, wskazuje w wysokim stopniu na realizm wypowiedzi Chrystusa. Zapowiedź Eucharystii u św. Jana 6, 22—60 z użytym „sarks“, zamiast „soma“ sprawia uczonym niekatolickim wiele kłopotu. Niektórzy nawet przyznają, że Ostatnia Wieczerza była czymś o wiele więcej, niż zwykła uczta żydowska. Chrystus chciał pokazać, że w chwili odbywania się uczty w wieczerniku był dla apostołów „mesjaszem obecnym, ofiarującym się i uwielbionym“²⁹). Nie przekraczają jednak ci uczeni postawionej przez siebie bariery zapatrywań. Chleb i wino jest więc jedynie znakiem, symbolem tej obecności i ofiary. Zjednoczenie z Chrystusem (*koinonia*) nie jest więc czymś realnym, ale jedynie nawiązaniem duchowego kontaktu³⁰). G. Walther

²⁸) *Das Abendmahl in der Gegenwart*, a. c. 223—244.

²⁹) „Resumant cette triple volonté, nous pouvons dire, que Jésus a voulu exprimer, dans la cène qu'il prit avec ses disciples, qu'il était pour eux le Messie présent, le Messie souffrant et le Messie glorieux“. Por. F. J. Leenhardt, *Le sacrement de la sainte cène*, Neuchatel-Paris 1948, 112.

³⁰) „Dabei wird diese Kommunion nicht durch Verzehren der Gottheit (bzw. der göttlichen Substanz) erreicht, sondern durch das Eintre-

spodziewa się jednak, że w wyniku badań powstaną nowe perspektywy zagadnienia realnej obecności Chrystusa. Nauka protestancka bowiem tłumaczy je dotąd niewystarczająco.

Katolicycy uczeni starając się dać podstawę dla dogmatu o Eucharystii, prowadzą badania tekstualne, historyczne i liturgiczne tą samą metodą, jaką posługują się uczeni niekatolicycy. W kwestiach teologicznych zasadniczą trudność sprawia interpretacja słów ustanowienia. Tymczasem nie można bynajmniej zaprzeczyć, że w zdaniach wypowiedzianych przez Chrystusa nad chlebem i winem chodziło o podkreślenie identity podmiotu z orzeczeniem. Wyraźnie została wtedy wypowiedziana podstawowa prawda chrześcijaństwa, iż w rękach Chrystusowych spoczywający chleb zawiera prawdziwie ciało, a kielich z winem Jego krew³¹).

Ostatnia Wieczerza miała również charakter uczytę pożegnalnej, oraz w pewnym stopniu była ucztą eschatologiczną. Miała ona także ścisły związek ze śmiercią Chrystusa. Jest ona w jakiś tajemniczy sposób urzeczywistnieniem tej śmierci. Wynika to zresztą z charakteru ofiarniczego Wieczerzy, jak i z tej racji, że krew w kielichu jest rozlewana na przypieczętowanie przymierza, nazwanego przymierzem nowym. Najtrudniejszym jednak zagadnieniem z pogranicza teologii biblijnej i dogmatycznej spośród wyżej wspomnianych jest związek Ostatniej Wieczerzy z ofiarą Krzyża. Pozostanie to, mimo teologicznych dociekań, w sferze tajemnic naszej wiary.

Zduńska Wola

Ks. JAN ŁACH

ten in einen gemeinsamen Lebenskreis, der durch Verzehren gleicher Nahrung geschaffen wird“. Por. H. Lessing, d. c. 108.

³¹) Por. M. Meinertz, *Theologie des Neuen Testament*, Bonn 1950, I, 133. J. Bonsirven, *Theologie du Nouveau Testament*, d. c. 99—104; C. Ruch, *Eucharistie*, a. DThC, V, 1, 989—1121; J. Coppens, a. c. 1146—1215; W. Goossens, *Les origines de l'Eucharistie Sacrement et Sacrifice*, Gembloux-Paris 1931; E. Allo, *La synthèse du dogme eucharistique chez Saint Paul*, RB (1921) 321 nn, i i.